

УДК 347.12

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2023.7>**Н. В. Коробцова***orcid.org/0000-0002-9997-1485*

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА ЗАВДАНУ ШКОДУ БЕЗ ВРАХУВАННЯ ЙОГО ВИНИ

Постановка проблеми. Найважливішими благами для будь-якої людини є її життя та здоров'я. При цьому найголовнішим обов'язком кожної демократичної держави є забезпечення захисту відповідних особистих прав. Збереження та підтримання здоров'я забезпечується завдяки діяльності медичних закладів та приватно практикуючих лікарів, в ході проведення якої, непоодинокими є випадки завдання шкоди життю та здоров'ю пацієнта. В процесі надання медичних послуг виникають цивільно-правові відносини між лікарем (закладом охорони здоров'я) та пацієнтом, побудовані, як правило, на договірних засадах. Як і будь-який інший цивільно-правовий договір, договір про надання медичних послуг не завжди припиняється його належним виконанням. Тому дослідження питань відповідальності завжди є актуальним.

Питання відповідальності постають при наявності складу правопорушення. Однак в деяких випадках довести вину в діях виконавця медичних послуг є вкрай важко. Тому, як в національному, так і європейському законодавстві, передбачені випадки відповідальності виконавця зазначених послуг за заподіяну шкоду без вини.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання цивільно-правової відповідальності в сфері надання медичних послуг були предметом досліджень таких науковців, як: Антонов С.В., Булеца С.Б., Гринько С.Д., Колісникова Г.В., Корбет А., Савченко В.О., Майданик Р.А., Резніченко С.В., Церковна О.В. та інших. В переважній більшості науковці досліджували питання окремих умов настання цивільно-правової відповідальності. Питанням настання відповідальності без вини виконавця медичних послуг, окремої уваги не приділялося.

**Метою статті** є визначення та дослідження окремих випадків настання цивільно-правової відповідальності в медичних правовідносинах за завдану пацієнту шкоду без врахування вини виконавця послуг.

**Виклад основного матеріалу.** Цивільно-правова відповідальність за завдану шкоду настає при наявності складу правопорушення. Не

є винятком при цьому і відповідальність в сфері медичних правовідносин.

При цьому одним із обов'язкових елементів складу медичного правопорушення є *вина виконавця послуг*, в якій втілюється суб'єктивне, психічне ставлення особи до вчинюваних дій та їх наслідків. Встановлення наявності вини та її форм в сфері надання медичних послуг є одним із складних моментів для визначення питання щодо можливості притягнення виконавця медичних послуг до цивільно-правової відповідальності. Презумпція вини в медичних правовідносинах прослідковується і в судовій практиці. Так, Верховний Суд, з'ясовуючи питання наявності вини при наданні медичних послуг, цілком правильно вказує на те, що в медичних правовідносинах відсутність вини повинен доводити сам заподіювач шкоди. І якщо зазначена презумпція не спростована під час розгляду справи, вона свідчить про наявність вини заподіювача шкоди в формі необережності [1]. Аналогічної позиції дотримується і європейська судова практика, оскільки в багатьох випадках, які трапляються в медицині, буває складно довести наявність вини надавача послуг, а тому вона презюмується. На практиці випадки умисного завдання шкоди медичним персоналом трапляються в край рідко, набагато частіше мова йде про наявність необережності в діях медичного персоналу та, в окремих випадках, постає питання розмежування необережності на просту та грубу, яка може мати прояв в діях виконавця та одержувача послуг. Все це буде мати значення при встановленні розміру відшкодування шкоди (ч. 2 ст. 1193 ЦК України [2]). При цьому протиправна поведінка пацієнта здатна лише вплинути на розмір відшкодування заподіяних збитків, не звільняючи виконавця послуг від відповідальності. Наявність змішаної форми вини (виконавця послуг та пацієнта) доволі часто зустрічається як в національній, так і європейській практиці. Це випадки самовільного втручання пацієнта в процес лікування та припинення лікування без дозволу лікаря [3], зволікання за зверненням за медичною допомогою або переривання процесу лікування [4], надання неповної або неправдивої інформації про себе [4], порушення, призначеного

лікарем, строку звернення на повторні огляди [4] тощо.

Вина, будучи обов'язковим елементом складу медичного правопорушення, в певних випадках може не враховуватися (не встановлюватися її наявність). Отже, настання відповідальності для медичних працівників може наставати за наявності усіченого складу, тобто за відсутності вини.

Сама можливість притягнення лікаря до відповідальності за відсутності вини, на думку більшості медиків, може зробити діяльність по наданню медичних послуг збитковою. Однак такі випадки існують як українських так і європейських країнах [5].

Отже, пропонується виокремити та проаналізувати окремі випадки настання цивільно-правової відповідальності в медичних правовідносинах за завдану шкоду без врахування вини виконавця таких послуг.

Одним із таких випадків є завдання шкоди в сфері приватної медицини, тобто надання платних медичних послуг виконавцем, який здійснює підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 906 ЦК України) [2].

І тут постає питання: чи можливо застосувати дану норму до державних та комунальних закладів охорони здоров'я у випадках надання ними послуг за плату? А також: чи можна платне надання послуг закладами державної та комунальної власності дорівняти до здійснення підприємницької діяльності? В ч. 10 ст. 18 Основ зазначено: «Заклади охорони здоров'я державної та комунальної форм власності можуть надавати послуги з медичного обслуговування, які не покриваються програмою медичних гарантій з медичного обслуговування населення, а також в інших випадках, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, за плату від юридичних і фізичних осіб. Плата за такі послуги з медичного обслуговування встановлюється закладами охорони здоров'я самостійно» [6]. Частина 1 цієї статті визначає, що: «Фінансове забезпечення державних та комунальних закладів охорони здоров'я – бюджетних установ здійснюється відповідно до бюджетного законодавства» [6]. При цьому за організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної/комунальної власності можуть утворюватися та функціонувати як державні/комунальні некомерційні підприємства або державні/комунальні установи. Отже, їх основною метою неможна вважати отримання прибутку, що є необхідною ознакою підприємницької діяльності, тобто ми не можемо отожднювати такі поняття як «підприємницька діяльність» та «діяльність некомерційних установ (організацій) по отриманню прибутку», тому за завдання ними шкоди при

наданні платних послуг, відповідальність буде наставати за наявності їхньої вини, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 906 ЦК України) [3]. Чи справедливим є дане положення? Безумовно що ні, оскільки ставить державні та комунальні заклади охорони здоров'я у більш вигідніше положення порівняно із приватними, що є прямим порушенням принципу юридичної рівності учасників цивільних відносин, передбаченим ч. 1 ст. 1 ЦК України [2].

Ще одним випадком настання відповідальності для медичних працівників без врахування вини є завдання шкоди внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків послуг, а також недостовірної або недостатньої інформації про них в сфері медицини (ч. 1 ст. 1209 ЦК України) [2]. Відповідальність, за заподіяну особі шкоду, внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків, а також недостовірної або неповної інформації про них, несе саме виконавець послуги. При цьому часто постає питання: хто буде суб'єктом відповідальності – лікар (який є безпосереднім виконавцем даних послуг) чи заклад охорони здоров'я, в якому він працює за трудовим договором? Така ситуація може призвести до можливості подвійного тлумачення змісту даної статті. Отже, для уникнення плутанини в застосуванні одних і тих же норм, на нашу думку, виконавцем послуг за договором буде саме та особа, з якою пацієнт уклав договір – приватно практикуючий лікар або заклад охорони здоров'я. При цьому, для з'ясування питань відповідальності, значення не має, в договорі був зазначений безпосередній виконавець послуг (певний лікар, який буде надавати послугу) чи ні. Коли послуга надавалася не за договором, так само потрібно з'ясувати, особа діяла при цьому «самостійно», на підставі власної ліцензії, або як працівник певного медичного закладу. Отже, в будь-якому випадку потрібно виходити із положень ст. 1172 ЦК України [2].

За даний вид правопорушення відповідальність настає не тільки без врахування вини виконавця, а також і незалежно від того, чи перебував потерпілий з ним у договірних відносинах чи ні. Це має важливе значення, оскільки в медицині в багатьох випадках можливим є завдання шкоди особі до виникнення договірних відносин з виконавцем послуг.

Не враховується вина фізичної або юридичної особи і при відшкодуванні моральної шкоди, якщо шкода завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки (п. 1 ч. 2 ст. 1167 ЦК України) [2]. Українське законодавство не містить чіткого переліку дій, які є джерелом підвищеної небезпеки, тому суд може будь-яку

дію (діяльність), що створює підвищену вірогідність завдання шкоди життю, здоров'ю, у зв'язку із її неконтрольованістю в повному обсязі людині, визнати джерелом підвищеної небезпеки.

Щодо визначення медичної діяльності, окремих її видів в якості джерела підвищеної небезпеки в науці сформувалося декілька точок зору. Окремі науковці пропонують, за ради єдності судової практики, визнавати джерелом підвищеної небезпеки всі види медичної діяльності. Інші – лише ті, які пов'язані із використанням ультразвуку, електричних струмів, лазерних та рентгенівських апаратів тощо.

З першою точкою зору навряд чи можна погодитися, і закріплення її в законодавстві явно б свідчило про уразливе становище виконавців медичних послуг та про порушення загальних принципів розумності та справедливості до медицини в цілому. До другої позиції є сенс доєднатися, оскільки окремі види медичної діяльності дійсно мають ознаки джерела підвищеної небезпеки, є ризиковими і не повністю підконтрольними. При цьому не вважаємо за потрібне законодавчо встановлювати навіть приблизний перелік таких видів, достатньо визначитися лише з їх ознаками: наявність потенційної можливості завдання шкоди життю та здоров'ю особи та відсутність абсолютного контролю та керуваності з боку медичного персоналу. Отже, відповідальність повинна наставати як за дії, пов'язані з експлуатацією таких джерел, їх використанням, так і у разі прояву мимо волі їхніх негативних властивостей.

**Висновок.** Існування в українському та європейському законодавстві випадків настання відповідальності за заподіяну здоров'ю, життю особи шкоду без врахування вини виконавця не потрібно розглядати як певне порушення прав закладів охорони здоров'я, лікарів щодо здійснення їхньої професійної діяльності, або як невідповідність інтересам лікарів та пацієнтам. До того ж, не потрібно вважати, що наявність безвинної відповідальності призведе до збитковості підприємницької діяльності по наданню оплатних медичних послуг. Випадків настання відповідальності для виконавців медичних послуг без врахування їхньої вини не так багато, і їх існування є виправданим з точки зору специфіки та особливості конкретної діяльності, обставин надання послуг та встановлено задля забезпечення захисту прав більш слабого учасника договірних відносин – пацієнта.

### Література

1. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2019 р.: справа № 755/2545/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81020404> (дата звернення: 18.05.2023).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.05.2023).

3. Butler v. Berkeley. 25 N. C. App. 325, 213 S. E. 2d 571 (1975). URL: <https://law.justia.com/cases/north-carolina/court-of-appeals/1975/7426sc1099-1.html> (дата звернення: 18.05.2023).

4. Mercer v. Vanderbilt University, Inc., 134 S.W.3d 121. §47.3 (Tenn. 2004). URL: <https://www.johndaylegal.com/47-3-allocation-of-fault-to-medical-negligence-plaintiff-for-pre.html> (дата звернення: 21.05.2023).

5. Jerenguel N., Raymond J-L. Risque et vigilances sanitaires. Organisation et coordination dans les etablissement de sante. Les etudes hospitalieres Ed. 2002. 335 p.

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/conv#Text> (дата звернення: 21.05.2023).

### Анотація

**Коробцова Н. В. Цивільно-правова відповідальність виконавця медичних послуг за завдану шкоду без врахування його вини. – Стаття.**

У статті розглянуто питання настання цивільно-правової відповідальності виконавця медичних послуг без врахування його вини за завдання шкоди здоров'ю, життю пацієнтів при наданні медичних послуг. Зазначається, що цивільно-правова відповідальність настає при наявності всіх необхідних елементів складу цивільного правопорушення. Однак, українське законодавство та законодавство європейських країн передбачають випадки, коли цивільно-правова відповідальність може наставати без врахування вини виконавця медичних послуг. Це певні винятки із загального правила, однак вони мають права на існування з метою захисту прав та інтересів слабких учасників цих договірних відносин – пацієнтів. А саме, настання зазначеної відповідальності у випадках, якщо інше не передбачено законом або договором, якщо при здійсненні підприємницької діяльності виконавець не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непередбаченої сили, тобто внаслідок надзвичайних та непередбачених обставин. Окремим випадком безвинної відповідальності виступає завдання шкоди життю, здоров'ю пацієнта внаслідок конструктивних, рецептурних або інших недоліків послуг, а також внаслідок недостовірної або недостатньої інформації про такі послуги. Самостійним випадком настання цивільно-правової відповідальності без врахування вини виконавця медичних послуг є компенсація моральної шкоди, коли шкода завдана життю та здоров'ю пацієнта джерелом підвищеної небезпеки. Потрібно відмітити, що існують думки, що підвищена відповідальність за завдання шкоди життю, здоров'ю пацієнта є негативним проявом в цілому відповідальності та суттєво послаблює її превентивну роль, не сприяє можливості застосувати всі можливі заходи для попередження настання шкоди, оскільки обов'язок її відшкодування завжди існує у відповідної особи (виконавця послуг). Однак, на нашу думку, сучасний стан розвитку українського законодавства, не може обійтися від необхідності встановлення певних заходів відповідальності без вини особи, зобов'язаної до вчинення відповідних дій.

При дослідженні безвинного заподіяння шкоди з'ясовуються питання про те, чи сприяє дана законодавча установа забезпеченню максимального цивільно-правового захисту життя та здоров'я пацієнта.

*Ключові слова:* цивільно-правова відповідальність, медична послуга, виконавець медичних послуг, пацієнт, вина, заклад охорони здоров'я.

### Summary

**Korobtsova N. V. Civil liability of the provider of medical services for the damage caused regardless of his fault. – Article.**

The article deals with the issue of civil liability of the provider of medical services regardless of his guilt for harming the health and life of patients during the provision of medical services. It is noted that civil liability arises when all the necessary elements of a civil offense are present. However, Ukrainian legislation and the legislation of European countries provide for cases when civil liability may arise regardless of the fault of the provider of medical services. These are certain exceptions to the general rule, but they have the right to exist in order to protect the rights and interests of weak participants in these contractual relations – patients. Namely, the occurrence of the specified liability in cases, unless otherwise provided by law or contract, if the performer does not prove that due performance was impossible due to an unforeseen

force, that is, due to extraordinary and unforeseen circumstances. A separate case of no-fault liability is damage to the patient's life and health as a result of structural, prescription or other deficiencies of services, as well as due to inaccurate or insufficient information about such services. An independent case of the occurrence of civil liability without taking into account the fault of the provider of medical services is the compensation of moral damage, when the damage is caused to the patient's life and health by a source of increased danger. It should be noted that there are opinions that increased responsibility for causing damage to the patient's life and health is a negative manifestation of responsibility in general and significantly weakens its preventive role, does not contribute to the possibility of applying all possible measures to prevent the occurrence of damage, since the obligation to compensate it always exists with the relevant person (service provider). However, in our opinion, the current state of development of Ukrainian legislation cannot dispense with the need to establish certain measures of responsibility without the fault of the person obliged to perform the relevant actions.

When investigating innocent harm, questions are clarified as to whether this legislative institution contributes to the maximum civil protection of the life and health of the patient.

*Key words:* civil liability, medical service, provider of medical services, patient, guilt, health care institution.